

zainteresiranim čitaocima širom svijeta, sasvim je izvjesno kako će broj korisnika ovog izdanja biti veliki. U korak s unapređenjem metodološkog pristupa publiciranja arhivskih izvora o srednjovjekovnoj Bosni od strane medievista predvođenih profesorom Kurtovićem unapređuju se i digitalni sistemi distribucije ovih izdanja kroz vizuru izdavaštva Instituta

za historiju Univerziteta u Sarajevu. Ova simbioza predstavlja kvalitetno uporište za prezentaciju srednjovjekovnih arhivskih dokumenata koji lako postaju dostupni širom svijeta, te čine podlogu svim budućim istraživanjima srednjovjekovlja ovog prostora kako aktuelnim tako i budućim generacijama.

Enes Dedić

Radovi Zavičajnog muzeja – Visoko, knjiga I, broj 3, Visoko: JU Zavičajni muzej – Visoko, 2024, 252 str.

Treće po redu izdanje časopisa *Radovi ZMV* nudi čitaocima bogat i raznovrsan broj članaka iz oblasti historije, orijentalistike, zaštite kulturnohistorijske baštine, filologije, umjetnosti, muzeologije i bibliografije. Glavna i odgovorna urednica časopisa je Đenana Ganić. Strukturu časopisa čine *Sadržaj, Riječ urednice, Članci, Prikazi, Pregled najvažnijih aktivnosti ZMV za period 2022–2024.* i *Podaci o autorima i autoricama.* Ukupno je objavljeno devet članaka, od kojih su četiri klasificirana kao izvorni naučni rad, dva kao pregledni rad, te po jedan stručni rad, izvorna građa i bibliografija.

Prvi članak u časopisu je rad Salmedina Mesihovića pod nazivom *Arduba – “Visoki grad”?* (str. 9–31). Polazeći od citata “Svako voli priču o izgubljenom gradu...”, autor najavljuje zanimljivosti o stoljetnoj historijskoj potrazi za nestalom Ardubom – posljednjem desidijatskom gradu, koji je ljeta 9. godine na tragičan način uništen tokom Velikog ilirskog ustanka. U zapisima antičkog historičara i senatora Kasija Dionona, između ostalog, zabilježena je i dramatična epska slika sudbine žena Ardube, koje su, suprotstavljajući se ropstvu Rimljana, uzimale svoju djecu u naručja i bacale u vatru ili rijeku.

Nakon što je utvrda osvojena, Arduba je izbrisana iz postojanja. Iako su u historiografiji iscrpljena sva nastojanja ubikacije Ardube, lokacija ovoga grada nije nikada do sada utvrđena. Tezi o pozicioniranju Ardube u Vranduk dosadašnjih istraživača Tomascheka (1880), Šišića (1925), Imamovića (1978), kao i drugim tezama poput Bojanovskog (1988), Paškvalina (2000) ili Periša (2009) Mesihović suprotstavlja teoriju da se Arduba nalazila na prostoru Visokog, na uzvišenju Visočica. Prateći arheološke nalaze (najstarijih kultura) i filološke tragove, etimologiju imena Arduba, Mesihović donosi prijedlog nove lokacije: Visoki u Visokom. Njegova istraživanja upućuju na protoindoevropski korijen riječi “*h₃erdh”, iz kojeg su se razvili protoitalski, protoelkelski, starogrčki i sanskrit oblik riječi u značenjima: visok, uzvišen, uzdignut, teško dostupan i sl.

Prilikom izrade Elaborata za proglašenje srednjovjekovne nekropole Didorada nacionalnim spomenikom BiH Zijad Halilović dolazi do najnovijih saznanja koje nam prezentira u drugom članku po redu pod nazivom *Nekropola Didorada i novopronađeni epigrafski spomenik s područja Vareša* (str. 32–55). Prilikom istraživanja srednjovjekovnih nekropola općine

Vareš i katalogizacije ukrašenih stećaka autor je evidentirao epitaf na jednom od spomenika nekropole Didorada (Kat. br. 52), jedinom na ovom području do sada, čita ga i datira u 15. stoljeće. Natpis je pisan srednjovjekovnom bosanskom epigrafskom ćirilicom, a govori nam o sahranjenom Bogčinu, sinu Vlatkinom, kovaču Tvrtku i pisaru (dijaku) Vuku.

U nastavku časopisa na ovu temu nadovezuje se rad Đenane Ganić pod naslovom *Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti – IV faza* (str. 56–70). Naime, riječ je o institucionalnom projektu koji se implementira od 2015. godine, a na kojem autorica Ganić kontinuirano radi. U ovom članku predočavaju se najnoviji rezultati o stanju, brojnosti i tipologiji srednjovjekovnih nekropola Visokog i njegove okoline, te skreće pažnja na pojavu kontinuirane devastacije ovih spomenika i odnos društva prema njima. Značaj ovog rada je u upućivanju na sukcesivne rezultate institucionalnog istraživanja, koji će u konačnici generirati sliku stanja srednjovjekovnih nekropola na području grada Visokog, te olakšati institucionalni nadzor u njihovoj zaštiti i turističkoj prezentaciji.

Rad o kulturno-historijskim spomenicima iz osmanskog perioda pod naslovom *Stara muslimanska mezarja u Lužnici i Podvincima kod Visokog: stanje mezarja i mjere zaštite* (str. 71–96) treći je članak po redu. Autorica članka Mubera Pulo predočava stanje starih muslimanskih mezarja na području grada Visokog, posljedice devastacije, ulogu nadležnih institucija u njihovoj zaštiti, zakonske mjere i prijedloge u provođenju istih. Poseban osvrt daje na stanje mezarja u Lužnici i Podvincima, primjere kojima autorica skreće pažnju na opću (ne?)brigu lokalne zajednice budući da se njihov nastanak datira u period s kraja 16. i početka 17. stoljeća.

Emir Demir donosi nam interesantan članak iz oblasti orijentalistike, s fokusom na istraživanja iz izvorne arhivske građe, pod naslovom *Osmanski porezni defteri za Visočku nahiju: Mahala Zgošća u prvoj polovini XIX stoljeća* (str. 97–118). U uvodu autor definira teritorijalne granice mahale Zgošća s naseljima koja su joj pripadala: sama Zgošća, Bukovlje, Zgošća – Pope, Brnj, Hausovići, Crnač, Ivnic, Semetiš, Zagrađe, Zlokuće, Vukanovići i Slagošćići, predočava zbirni popis i detaljnu etničko-religijsku strukturu stanovništva za 1850. godinu, a zatim

sažeto komparira sadržaj dostupnih izvora u BiH, 6 manjih popisnih deftera sačuvanih u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu s izvorima iz Osmanskog arhiva u Istanbulu (Turska), u kojem je sačuvano više zbirnih poreznih deftera za cijeli Bosanski pašaluk prve polovine 19. stoljeća. Komparativnom metodom objedinjuje i upotpunjuje arhivske sadržaje u glavnom dijelu, te kroz tabelarni prikaz “Porezni defteri za mahalu Zgošća iz prve polovine XIX stoljeća (za 1802, 1825, 1833, 1840. i 1848. godinu)” autor donosi iscrpan izvorni popis prezimena, imena, pa i titula vlasnika/korisnika zemljišta, odnosno poreskih obveznika, pojedinačno utvrđeno za svako naselje mahale Zgošća. Važno je spomenuti da se u članku Emira Demira nalaze i drugi značajni podaci kao što su pregled agrikulturnih aktivnosti i prihoda mahale Zgošća prikupljenih za 1850. i 1851. godinu s pojedinačnim i zbirnim prihodima poljoprivrednih kultura za Zgošću, a potom i ukupnim za Visočku nahiju, ali i pregled njihovih preračunatih vrijednosti u akćama/grošima po naseljima. Članak je obogaćen faksimilom *Poreznog deftera za Zgošću iz 1840. godine* iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu i faksimilom *Zapisnika iz*

zbirnog poreznog deftera za Visoko iz 1853. godine iz Osmanskog arhiva u Istanbulu, čiju transkripciju i prijevod čitamo u radu.

Članak Mehmeda Kardaša *Fonet-ske odlike govora Visokog krajem 19. stoljeća* (str. 119–138) temelji se na građi iz zbirke Rešetarovih *Pitanja* u okviru ispitivanja bosanskohercegovačkih govora, jedinstvenog naučnog projekta iz 19. stoljeća koje je provela Austro-Ugarska Monarhija. Rešetarova *Pitanja* sadrže građu od 226 ispunjenih upitnika iz svih krajeva BiH, koja predstavljaju i danas neiscrpnu izvornu naučnu filološku građu. Četiri od njih popunjena su u Visokom i predmet su analize fonetskih odlika u Kardaševom radu. Zanimljiva je ilustracija afrikatskih parova č ~ ć, dž ~ đ zapisivača: “U P51 od zapisivača se tražilo da navedu da li se u Visokom razlikuju afrikatski parovi te svi navode da Visočani ne razlikuju afrikate. Ahić bilježi: *Kod nas se ne razlikuju č od ć, niti gj od dž*, dok Mešterović navodi da *Ч и ђ, ђ и џ разликују само сељаци, који су подаље од Високог – бива од варошана*. Zečević: *hamaп nejma razlike i izgovara se na mehko (ć): Đorđo, Đamija, Đemija, Hođa, Vođa, od plaća, on plaća, večera, ‘veče’ i kuće nejma razlike*. Nerazlikovanje afrika-

ta jedna je od tipičnih odlika govora Visokog, a potvrđuju je istraživanja Brozovića (2007) i Valjevac (1983)” – samo je jedna od konstatacija u istraživanjima autora Kardaša (str. 130).

Sljedeći, sedmi po redu je članak na engleskom jeziku autora Andrewa Lawlera *Izgubljena baština: Radovi visočkog umjetnika Ranka Milanovaća na temu Narodnooslobodilačkog rata* (str. 139–202). Članak govori o likovnom/skulptorskom stvaralaštvu visočkog umjetnika Ranka Milanovaća (1935–2012), koji je pored Pere Jelisića i Marijana Kockovića bio jedan od najplodnosnijih bosanskohercegovačkih umjetnika memorijalne skulpture NOB-a. U radu se konstatuje umjetnički opus Milanovaćevog stvaralaštva od 32 autorska djela, koja su nekada bila postavljena širom Bosne i Hercegovine, od kojih se do danas očuvalo samo pet (tri u Visokom), a što upućuje na pitanje memorijalizacije NOB-a u lokalnim sredinama. Ovim pitanjem autor Lawler otvara diskusiju o spomeničkoj baštini i memorijalizaciji NOB-a u širem kontekstu, predočavajući činjenično stanje očuvane, devastirane ili nestale spomeničke baštine. Zapravo, autor daje sliku sudbine djela umjetnika mnogih spomen-obilježja narodnooslobodilačkog rata u savre-

menom društvu Bosne i Hercegovine.

Osmi po redu članak časopisa jeste rad iz oblasti muzeologije *O značaju muzeja za obrazovanje i društveni razvoj u lokalnoj zajednici* (str. 203–214) autorice Ivane Belline. Autorica se bavi aktivnostima muzejskih institucija u 21. stoljeću, koje proširuju i upotpunjuju sliku uloge muzeja u savremenom društvu. U fokusu rada skreće pažnju na kompleksnost zavičajnih muzeja i donosi dodatne prijedloge za njihovo unapređenje.

Posljednji, deveti članak u nizu je autorski rad Tarika Silajdžića pod nazivom *Bibliografija radova Antuna Smodića* (str. 215–220). Članak bi se mogao okarakterisati i kao biobibliografija budući da se prvi put javnosti izlažu i biografija i bibliografija Antuna Smodića (1905–1960), kustosa, arheologa i etnologa. Tokom svog radnog vijeka Smodić je objavljivao pretežno u *Časopisu za zgodovino in narodopisje* i *Arheološkom vestniku*, ali i u *Etnologu*, *Koledaru družbe sv. Mohorja* i drugim stručnim časopisima. Bibliografijom od 16 stručnih radova Antuna Smodića autor Silajdžić podsjeća naučnu javnost na značaj ovog imena u slovenskoj/jugoslavenskoj arheologiji i odaje priznanje prvom kustosu i upravniku Zavičaj-

nog muzeja Visoko, u kojem je radio sve do smrti 1960. godine.

Strukturu trećeg izdanja časopisa *Radovi ZMV* zaokružuju *Prikazi recentnih izdanja*: Amina Šehović donosi prikaz knjige *Radivojevići – Vlatkovići vlastela Humske zemlje i Krajine* autora Adisa Zilića; Enes Dedić daje prikaz knjige *Srednjovjekovno naslijeđe hadžičkog kraja* autora Edina Bujaka i Vahida Alađuza; Amir Džinić predstavlja prikaz knjige *Osmanski popisni defteri stanovništva Visokog i okoline iz 1850. godine* autorice Ramiže Smajić; Lamija Keso donosi prikaz knjige Mustafe Berhamovića: *Vakufi u Visokom: nacionalizacija i povratak (1945–2021)*; Edin Huseinović donosi prikaz 51. broja časopisa *Prilozi Instituta za historiju – Univerziteta u Sarajevu*, s kojim se zatvara zadnja strukturalna cjelina, nakon čega su dati kratak *Pregled najvažnijih aktivnosti ZMV za period 2022–2024.* i *Podaci o autorima i autoricama.*

Na osnovu strukturalnog prikaza sadržaja, raznosvrsnosti i kvalitete objavljenih radova može se konstatovati da je i ovaj, treći broj po redu časopisa *Radovi ZMV* dao značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji, posebno Visokog i okoline.

Habiba Efendira-Čehić